

MILAN SIKIRICA & KARMEN HOLEND
KEMIJA ISTRAŽIVANJEM 8
REPETITORIJ

2

METALI

- Nabroji karakteristična svojstva metala.

- Većina kemijskih elemenata su metali.
- Metalima je svojstven metalni sjaj.
- Svi metali dobro provode električnu struju i toplinu, a srebro najbolje.
- Metali se mogu kovati, izvlačiti u žice ili valjati u limove.
- Većina metala ima visoko talište.
- Živa je jedini metal koji je pri sobnoj temperaturi tekućina.

• Što su zemnoalkalijski metali?

- Elementi druge skupine periodnog sustava elemenata zovu se zemnoalkalijski metali. Nema ih u prirodi u slobodnom stanju nego samo u spojevima.

- Svaka molekula klorofila, na primjer, sadržava ion magnezija, Mg^{2+} .
- Bez klorofila ne bi bilo fotosinteze, a time ni mnogih drugih oblika života.
- Kalcijevi ioni, Ca^{2+} , bitan su sastojak kostiju, zuba, bilja, školjaka morskih organizama itd.

- Zemnoalkalijski metali boje plamen jarkim bojama pa se njihovi spojevi rabe pri izradi raketa za vatromete.
- Kalcijevi spojevi boje plamen ciglastocrveno, stroncijevi crvenoljubičasto, a barijevi zeleno.

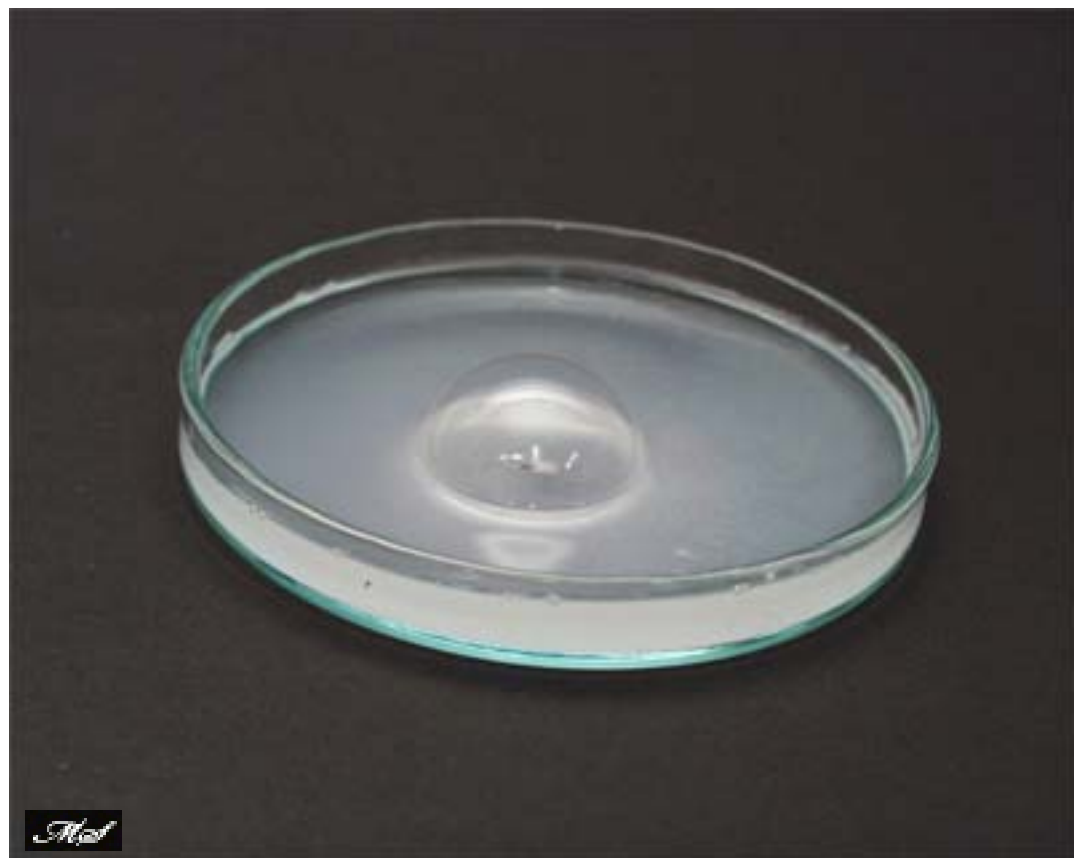

Kako kalcij reagira s vodom

- Petrijevu zdjelicu napuni do polovice vodom. Ubaci komadić kalcija u zdjelicu i promatraj razvijanje plina.
- Odmah primakni upaljenu žigicu mjestu gdje se razvija plin.

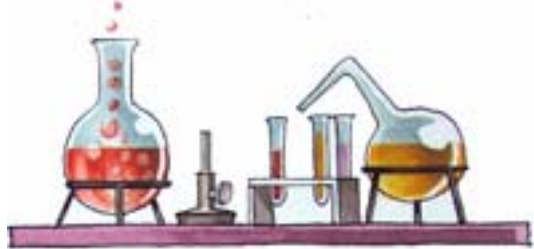

- Što se događa kad se kalcij ubaci u vodu?
- Je li plin koji nastaje međusobnom reakcijom kalcija i vode zapaljiv? Koji bi to plin mogao biti?

- Kalcij s vodom momentalno reagira uz razvijanje plina. Kad se nastalim mjehurićima plina približi upaljena žigica plin se zapali i čuje se mali prasak.
- Smjese vodika i zraka su eksplozivne.
- Reakcijom kalcija i vode nastaje vodik.

Kako kalcij reagira s vodom

- Dodaj u zdjelicu kap otopine fenolftaleina i zabilježi opažanja.

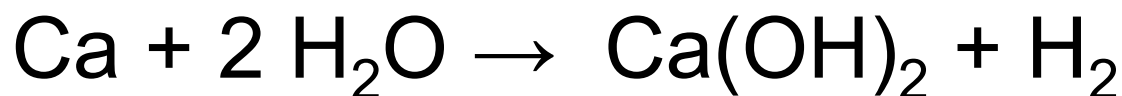

- Što dokazuje promjena boje fenolftaleina u dobivenoj otopini?

- Reakcijom kalcija s vodom nastaje kalcijev hidroksid i vodik prema sljedećoj jednažbi reakcije:

- U dobivenoj otopini fenolftalein pokazuje crvenoljubičastu boju, a to znači da je otopina kalcijeva hidroksida u vodi lužnata.

Kako magnezij reagira s vodom

- Komadić magnezijeve vrpce, ne dulji od 2 cm, očisti brusnim papirom. U epruvetu ulij dva do tri mL destilirane vode. Ubaci u epruvetu očišćenu magnezijevu vrpcau.
- Jesu li vidljive neke promjene?

- Zagrij sadržaj epruvete skoro do vrenja. Uoči promjene.
- U ohlađenu otopinu dodaj kap otopine fenolftaleina i zabilježi promjene.

Mol

Mol

- Pokazuje li očišćena magnezijeva vrpca metalni sjaj? Što se nalazilo na površine magnezijeve vrpce?

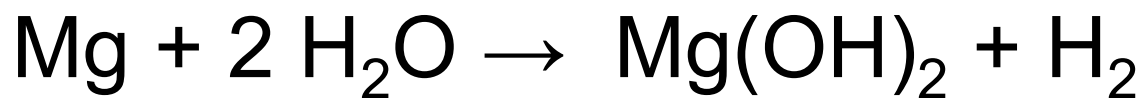
- Očišćene površine kalcija i magnezija pokazuje srebrnasti metalni sjaj, ali se brzo prevuku sivim slojem zbog kemijske reakcije ovih metala sa sastojcima zraka: kisikom, vodenom parom i ugljikovim dioksidom.
- Očišćena površina magnezija sporije, a kalcija brže izgubi metalni sjaj, pa se može zaključiti da je kalcij kemijski reaktivniji od magnezija.

- Reagira li magnezij s hladnom vodom?
- Što se događa s magnezijem u vrućoj vodi?
- Što smo dokazali otopinom fenolftaleina?

- Magnezij vrlo polagano reagira s hladnom, ali znatno brže s vrućom vodom.

- Magnezijev hidroksid je slabo topljiv u vodi, ali i njegova otopina s fenolftaleinom pokazuje lužnatu reakciju.

Što nastaje gorenjem magnezija

- Stavi sunčane naočale.
- Uhvati pincetom komadić magnezijeve vrpce, zapali na plinskom plameniku i odmah prenesi u smeđu bocu. Tako ćeš zaštititi oči od prejake svjetlosti.

- Dobiveni prah prespi na satno staklo, dodaj oko 1 mL vode, promiješaj staklenim štapićem i dodaj kap otopine fenolftaleina.
- Otopinu možeš ispitati i crvenim lakmusovim papirom.

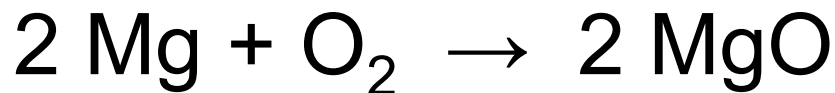

- Kakve je boje plamen gorućeg magnezija?
- Napiši jednadžbu reakcije gorenja magnezija u kisiku.

- Zapaljen na zraku magnezij gori uz pojavu intenzivne bijele svjetlosti.
- Pritom nastaje magnezijev oksid.

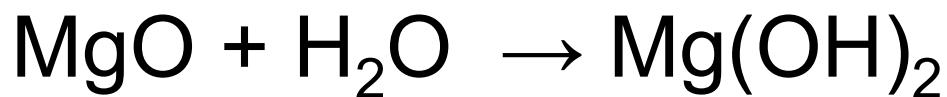

- Što nastaje kad se produkti gorenja magnezija pomiješaju s vodom?
- Napiši jednadžbu reakcije.

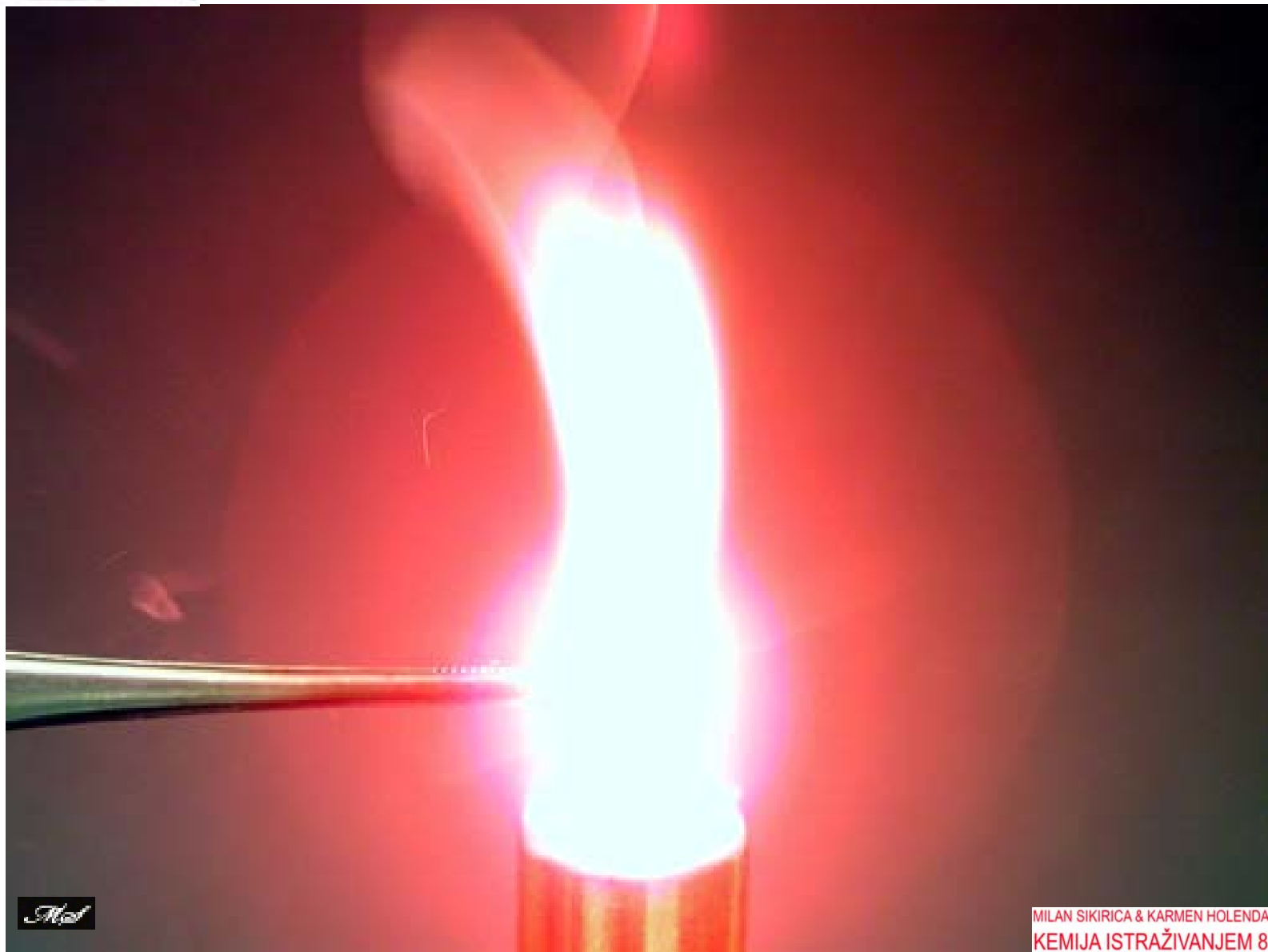
- Magnezijev oksid s vodom daje magnezijev hidroksid.

- Magnezijev hidroksid je vrlo slabo topljiv u vodi.
- U vodenoj otopini magnezijeva hidroksida fenolftalein pokazuje crvenoljubičastu boju svojstvenu **lužnatim otopinama**.

Što nastaje gorenjem kalcija

- Što nastaje kad se produkti gorenja kalcija pomiješaju s vodom?

- Kalcijev oksid s vodom daje kalcijev hidroksid.

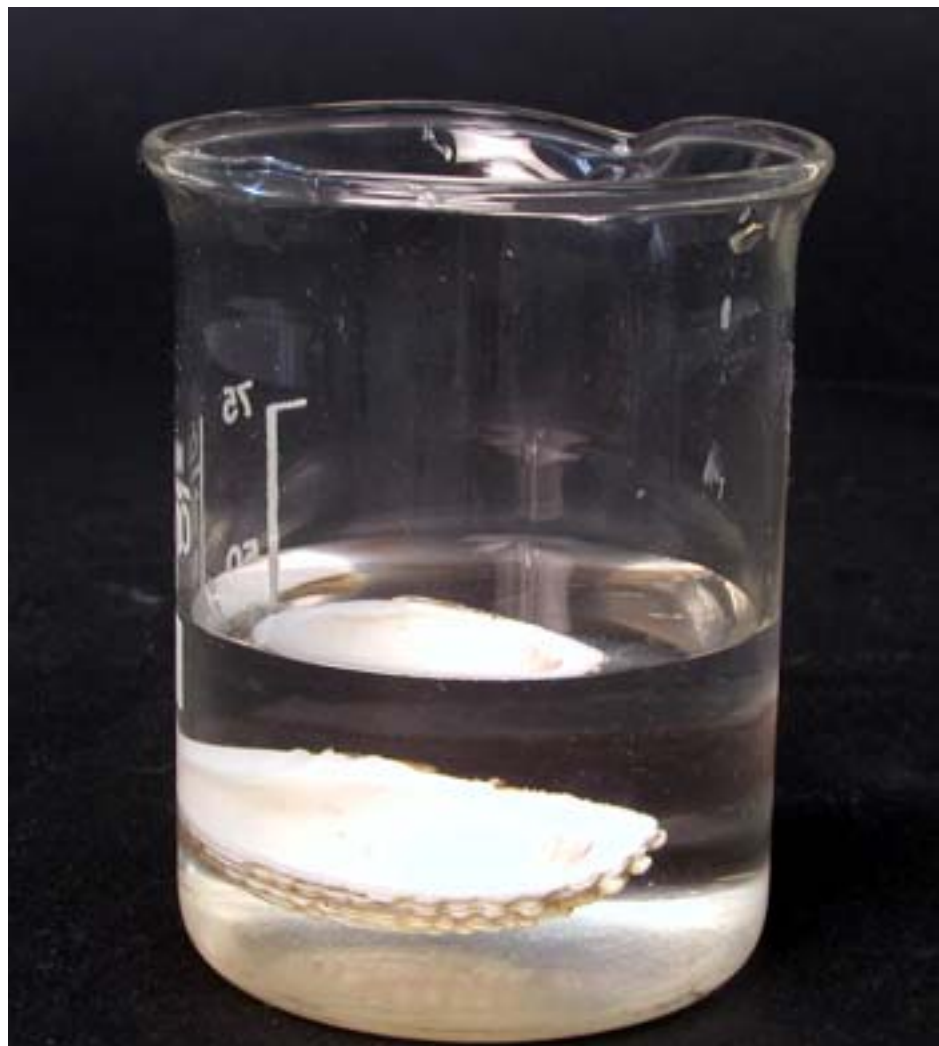

- Kalcijev hidroksid je u vodi topljiviji od magnezijeva hidroksida.
- U vodenoj otopini kalcijeva hidroksida (vapnena voda) fenolftalein pokazuje crvenoljubičastu boju, svojstvenu **lužnatim otopinama**.

Žarenje kalcijevega karbonata

- Stavi školjku u vodu i dodaj kap otopine fenolftaleina.
- **Kakve je boje otopina?
Što zaključuješ?**
- Kalcijev karbonat je netopljiv u vodi i ne reagira s otopinom fenolftaleina.

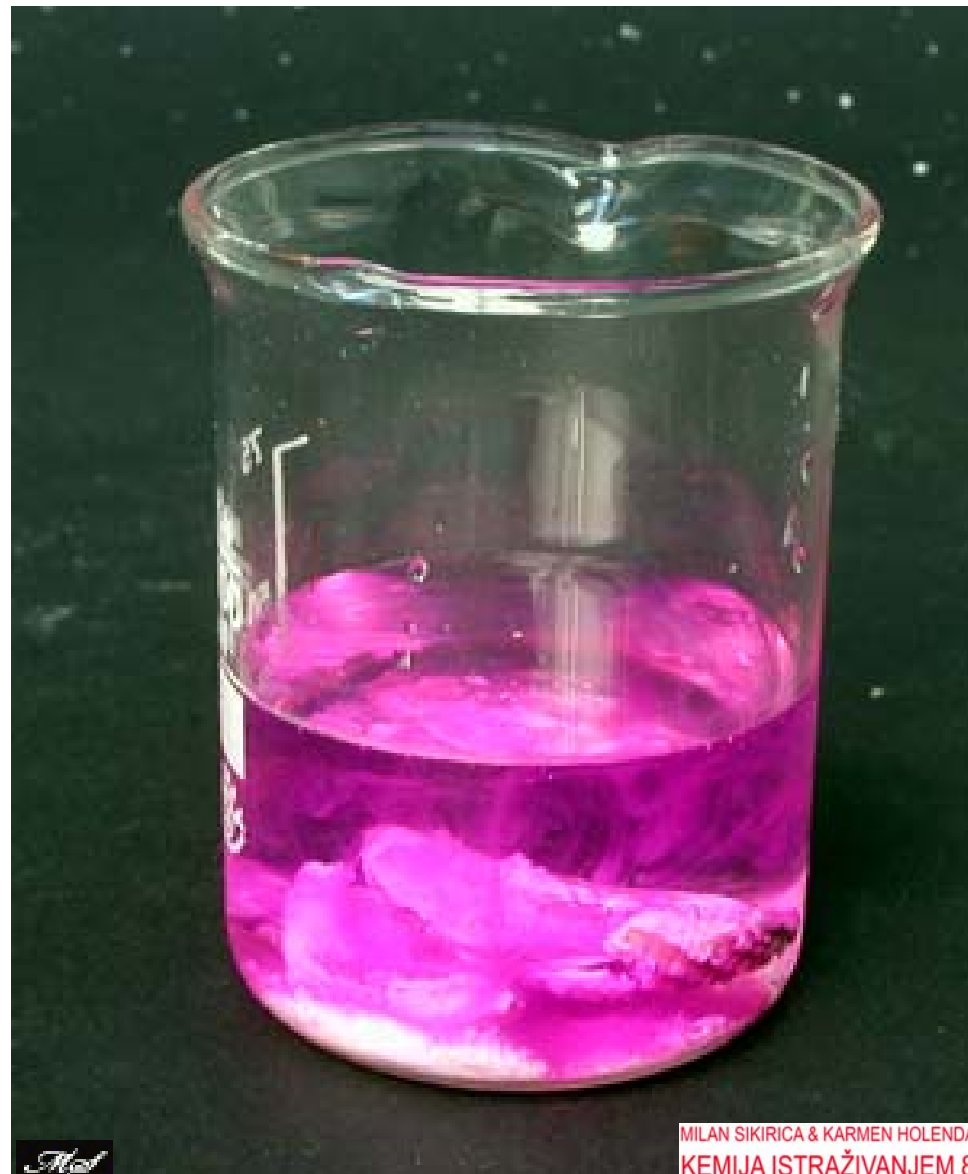

- Malu školjku uhvati pincetom i unesi u šušteći plamen plinskog plamenika.
- Zagrijavaj na istom mjestu sve dok ne uočiš bijeli žar na rubu školjke.

- Pusti da se školjka malo ohladi, a zatim ju ponovno uroni u vodu s malo fenolftaleina.
- **Kakve je boje otopina? Napiši jednadžbu reakcije.**

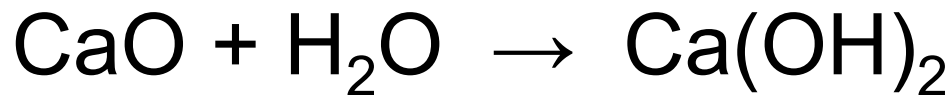

- Žarenjem kalcijeva karbonata dobije se kalcijev oksid.

- Kalcijev oksid reagira s vodom pri čemu nastaje kalcijev hidroksid.

- Kalcijev hidroksid je slabo topljiv u vodi, a njegova otopina djeluje lužnato.

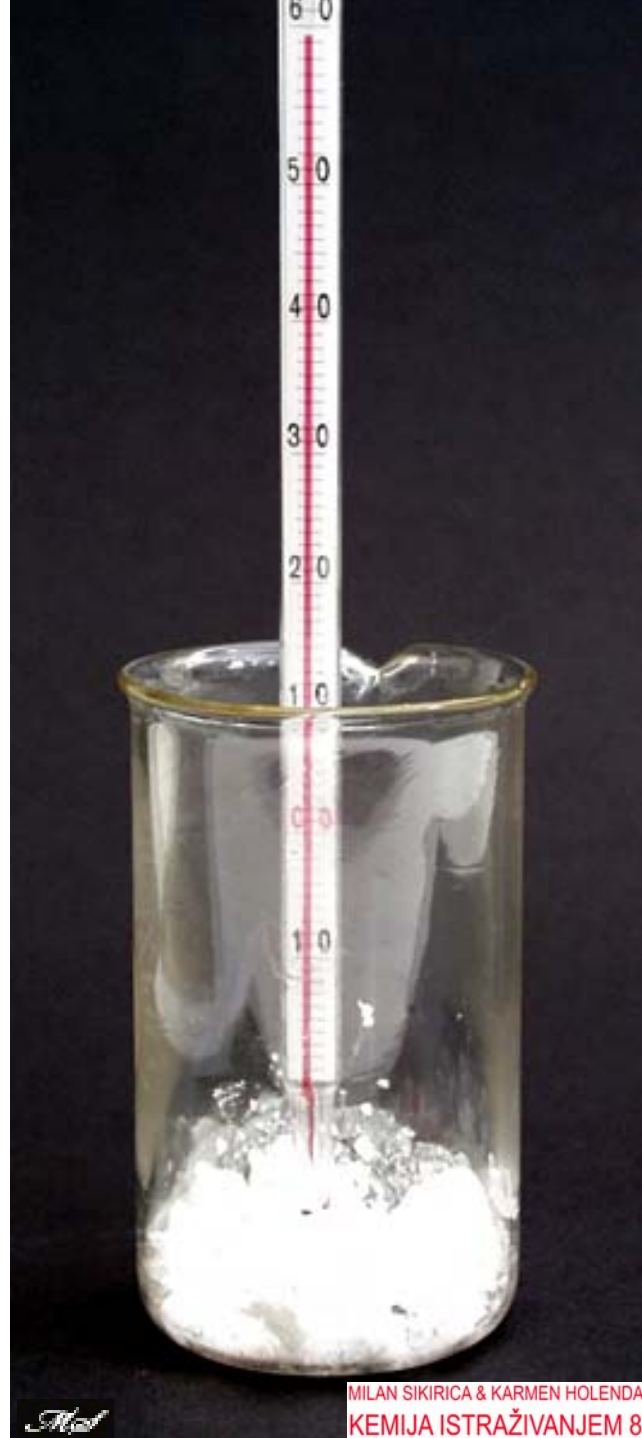
Kako se dobiva gašeno vapno

- U čašu od 100 mL stavi grumen kalcijeva oksida veličine oraha.
- Kapalicom dodaj samo onoliko vode koliko je grumen kalcijeva oksida može upiti.

- Čašu popipaj rukom, ili termometrom ustanovi je li se reakcijska smjesa ugrijala.
- Na dobiveni prah dodaj veću količinu vode, razmuti štapićem i pusti da se talog slegne.

- Kapalicom prenesi nekoliko kapi bistre otopine na satno staklo. Ispitaj otopinu fenolftaleinom.

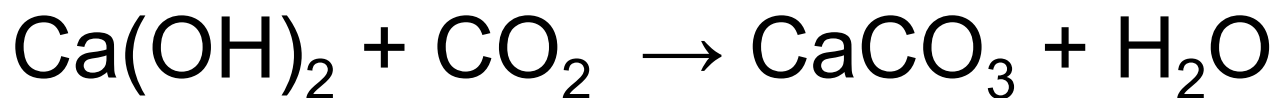
- Kašu dobivenu reakcijom kalcijeva oksida i vode profiltriraj u Erlenmeyerovu tikvicu. Dobivena bistra otopina naziva se **vapnena voda**.
- Pomoću plastične cjevčice (slamke) puši zrak iz pluća kroz vapnenu vodu.

- Koje plinove sadržava zrak izdahnut iz pluća.
- Jednadžbom reakcije obrazloži promjene do kojih dolazi u vapnenoj vodi kad se kroz nju puše zrak iz pluća.

- Bistra se vapnena voda zamuti kad se u nju puše zrak iz pluća, jer nastaje netopljiv kalcijev karbonat.

- Na toj se kemijskoj reakciji temelji vezivanje i otvrdnjavanje žbuke.

- **Žbuka** je smjesa pijeska, kalcijeva hidroksida i vode.
- Svježa žbuka upija ugljikov dioksid iz zraka, pa nastaje voda i netopljiv **kalcijev karbonat** koji povezuje zrnca pijeska.

- Je li kalcijev karbonat ipak topljiv u vodi?
- Kalcijev karbonat se slabo otapa u vodi koja sadržava ugljikov dioksid.

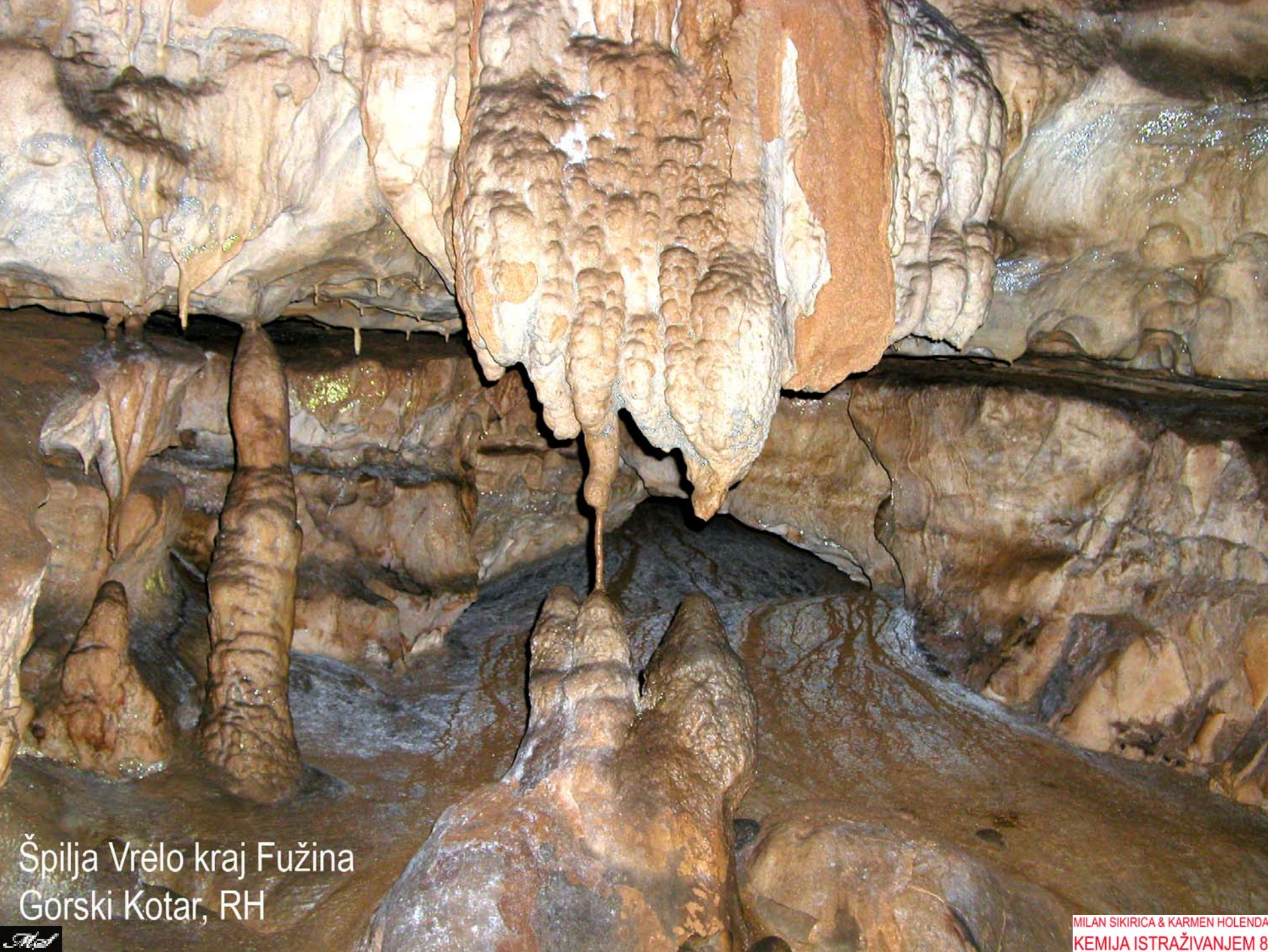

- Kad takva **tvrda voda** dospije u podzemne šupljine ona polagano isparava, a kalcijev hidrogenkarbonat se raspada.

- Kalcijev karbonat se pritom istaloži na stropu ili podu podzemne šupljine. Tako u špiljama nastaju **sige**.

Špilja Vrelo kraj Fužina
Gorski Kotar, RH

Mel

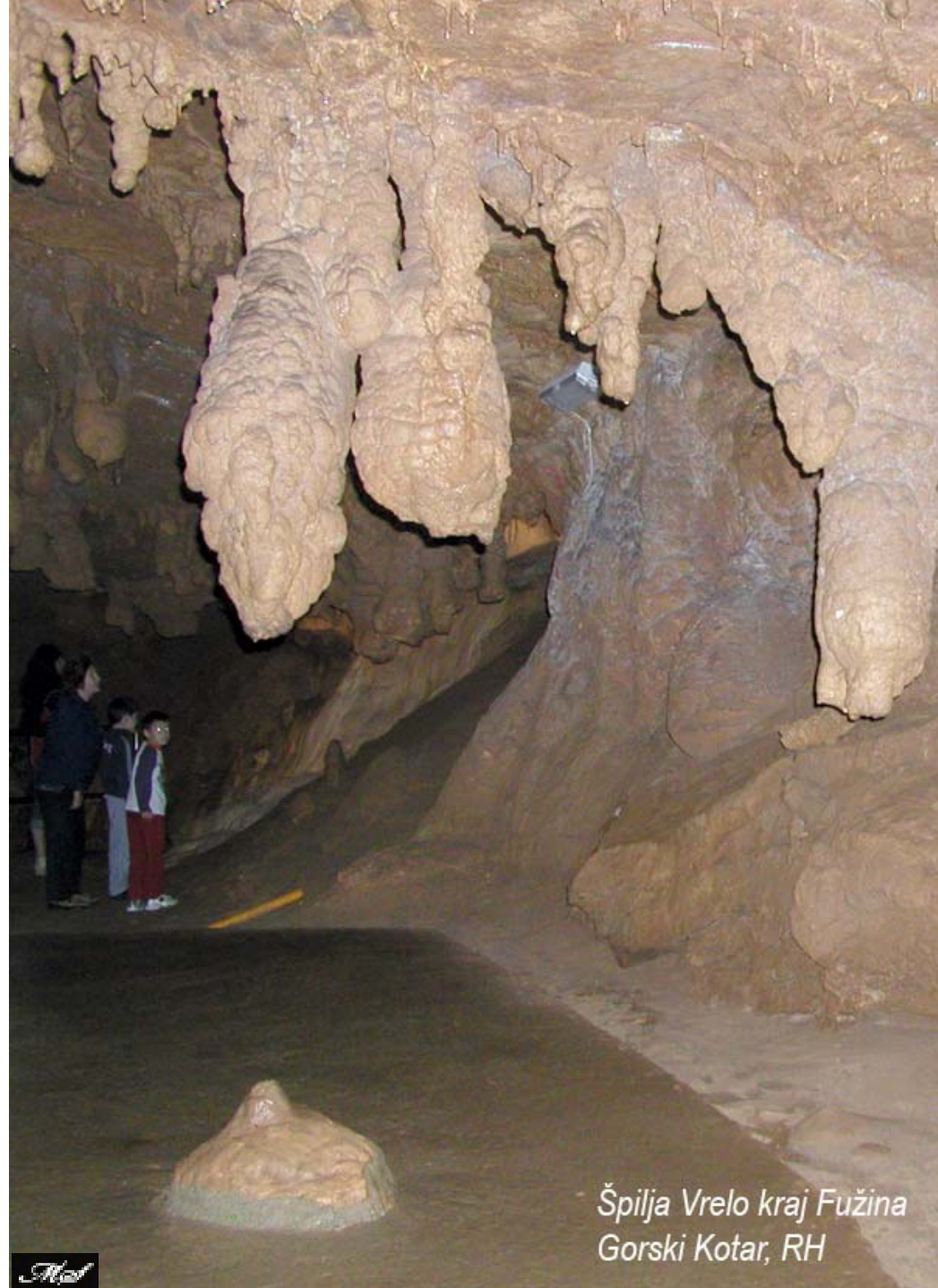

- A znaš li kako se nazivaju te “sige”?

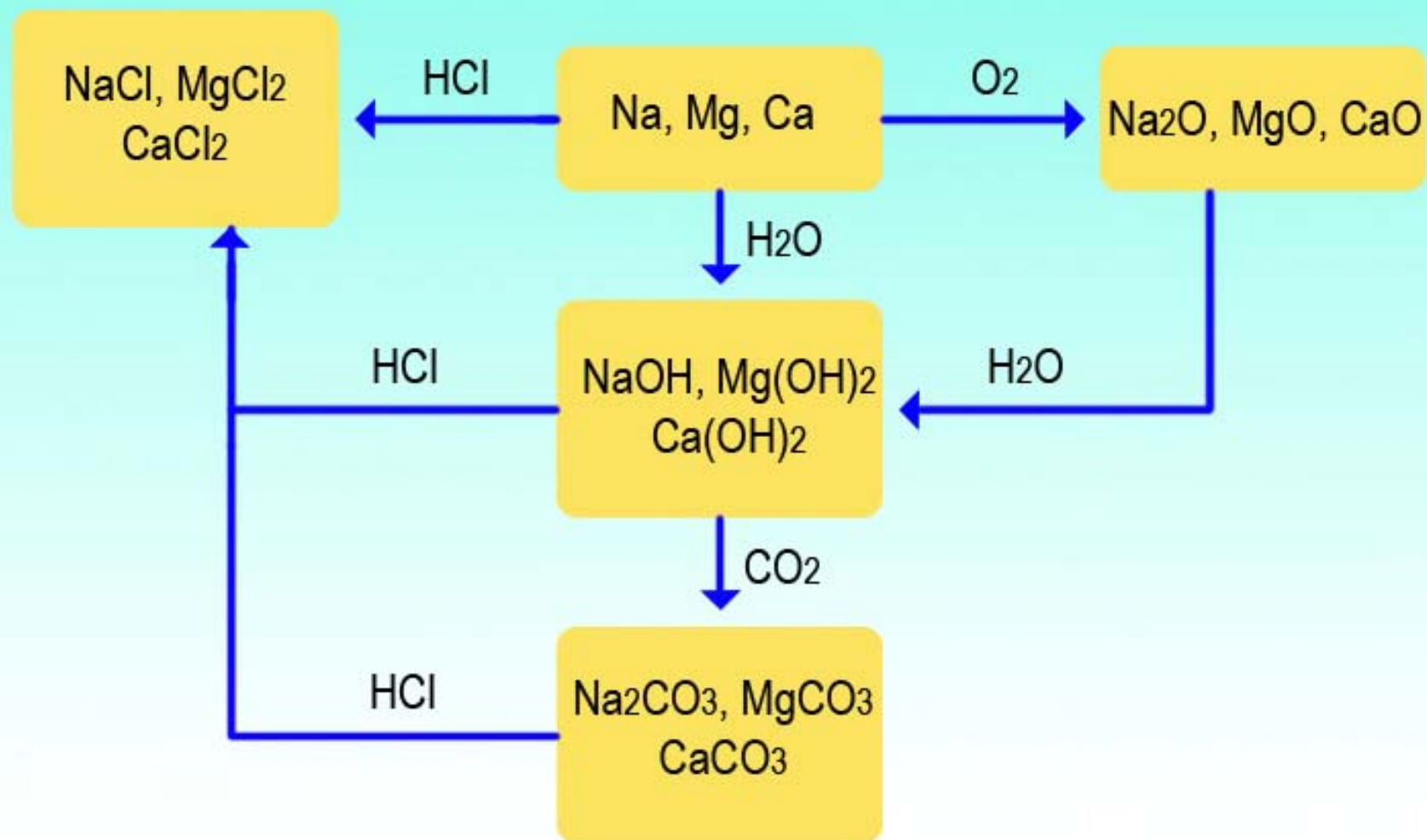

- One što vise sa stropa nazivaju se **stalaktiti**, a one što se izdižu s dna špilje nazivaju se **stalagmiti**.

Špilja Vrelo kraj Fužina
Gorski Kotar, RH

PONOVIMO

- **Objasnite mi razliku između hidroksida i lužina?**

- Osim magnezijeva i kalcijeva hidroksida, koji su u vodi slabo topljivi, svi ostali hidroksidi alkalijskih i zemnoalkalijskih metala u vodi su dobro topljivi.
- Vodene otopine hidroksida nazivamo **lužine.**

- Koje su otopine neutralne?

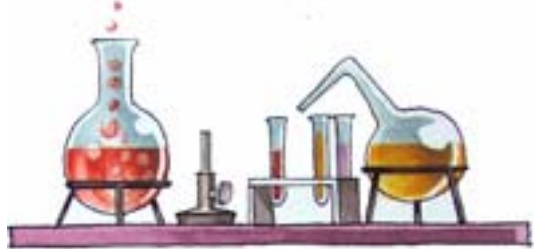
- Već smo kazali da i najčišća voda sadržava vrlo malo iona OH^- i H_3O^+ .
$$2 \text{H}_2\text{O} \rightleftharpoons \text{H}_3\text{O}^+ + \text{OH}^-$$
- Destilirana voda sadržava **jednak brojevni udio** iona H_3O^+ i OH^- .
- Otopine u kojima su koncentracije iona H_3O^+ i OH^- jednake nazivamo **neutralnim otopinama**.

- Kakva je razlika između kiselih i lužnatih otopina?

- **Kisele** su sve vodene otopine u kojima je koncentracija iona H_3O^+ veća od koncentracije iona OH^- .
- **Lužinate** su sve vodene otopine u kojima je koncentracija iona OH^- veća od koncentracije iona H_3O^+ .

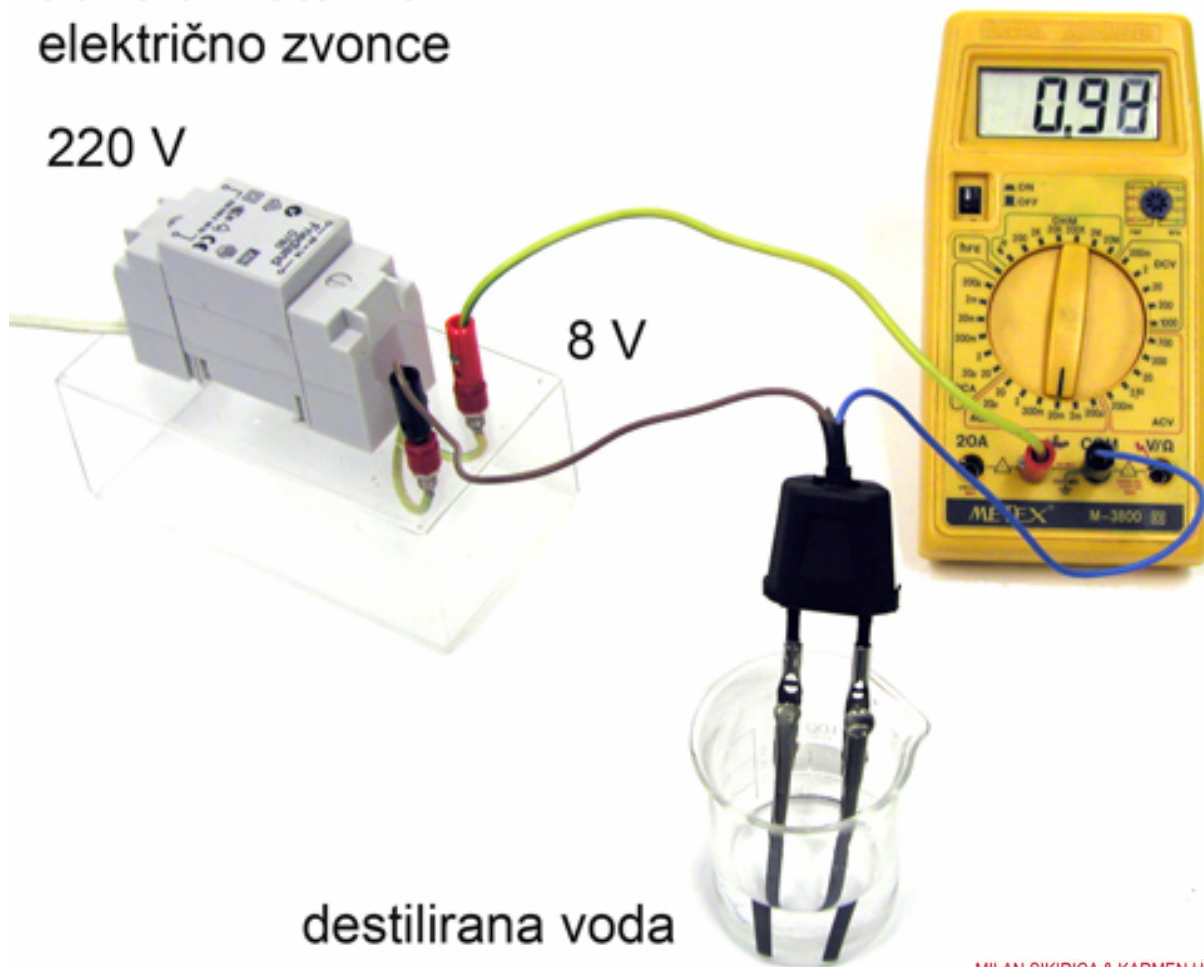

Provode li lužnate otopine električu struju

- Složi pribor za mjerenje električne vodljivosti kao na slici.
- Preklopnik instrumenta postavi u položaj **200 mA** u mjernom području **ACA**

transformator za električno zvonce

220 V

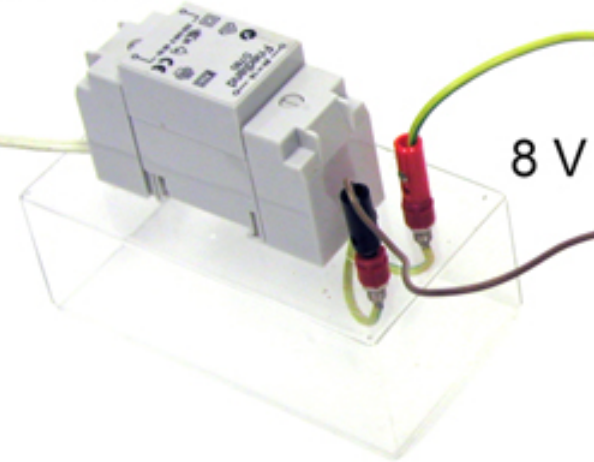
destilirana voda

- Usporedi jakost struje koja prolazi kroz destiliranu vodu i razrijeđenu otopinu natrijeva hidroksida.
- U destiliranu vodu dodaj samo jednu, a potom još jednu kap otopine natrijeva hidroksida.
- Zabilježi jakost struje u sva tri slučaja. Rezultate prikaži u obliku tablice.

transformator za električno zvonce

220 V

8 V

+ 1 kap

+ 2 kapi

otopine natrijeve lužine

destilirana voda

Med

- Ovisi li jakost struje kroz otopinu o količini dodane otopine natrijeva hidroksida?

- Svaka kap dodane otopine natrijeva hidroksida uzrokovala je povećanje jakosti struje.
- Otopina natrijeva hidroksida sadržava natrijeve ione, Na^+ , i hidroksidne ione, OH^- , koji prenose električni naboj kroz otopinu.

- Prema kojoj elektrodi putuju ioni Na^+ a prema kojoj ioni OH^- ?

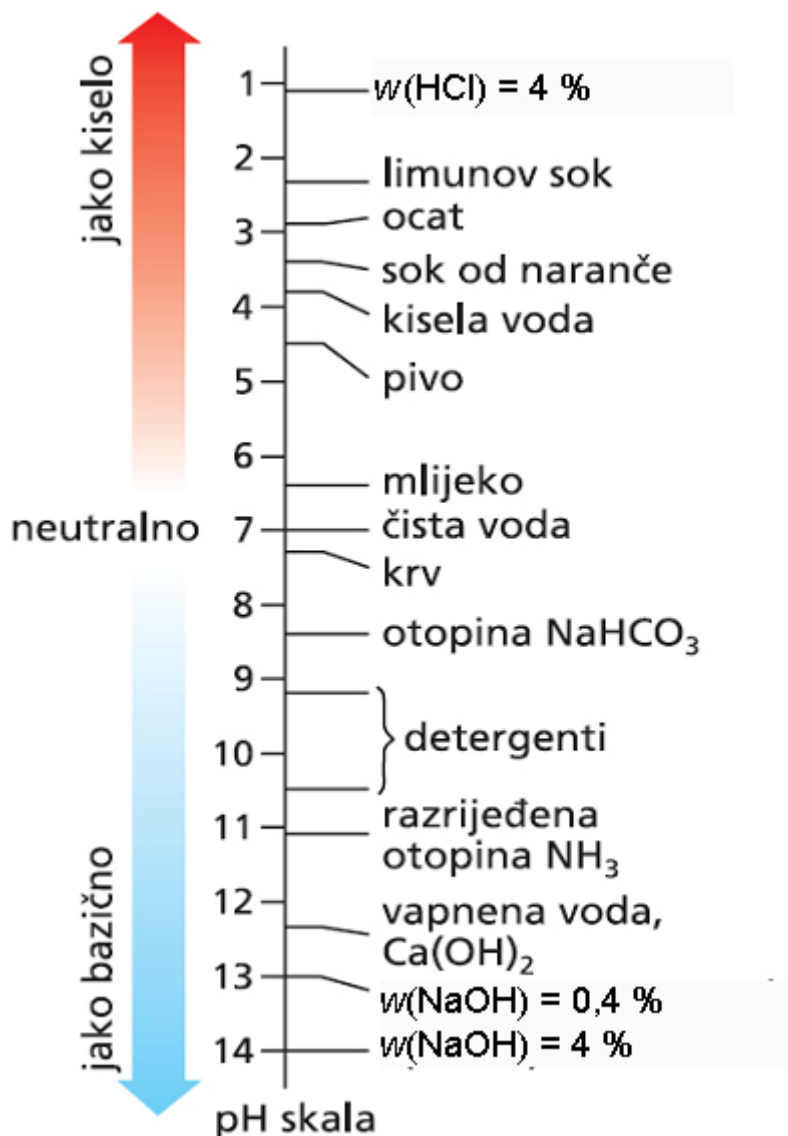
- Pozitivno nabijeni ioni, Na^+ , putuju prema negativno nabijenoj elektrodi.
- Negativno nabijeni ioni, OH^- , putuju prema pozitivno nabijenoj elektrodi.
- Otopina koja sadržava više iona bolje provodi električnu struju.

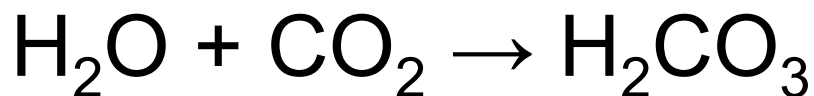
- Kako se mjeri kiselost i lužnatost otopina?

- Kiselost ili lužnatost otopina iskazuje se **pH**-skalom (čitaj pe-ha) od 1 do 14.
- Neutralna je ona otopina koja ima $\text{pH} = 7$.
- Sve otopine koje imaju pH manji od 7 su kisele.
- Sve otopine koje imaju pH veći od 7 su lužnate.

- Destilirana voda nije neutralna već ima pH oko 6.
- To je zato što se ugljikov dioksid iz zraka otapa u destiliranoj vodi pri čemu nastaje vrlo malo slabe ugljične kiseline, H_2CO_3 .

- Za određivanje pH otopina u školskim laboratorijima najčešće se rabi univerzalni indikator.
- To je papirnata traka impregnirana smjesom različitih indikatora koji pokazuju različitu boju pri različitim pH-vrijednostima.

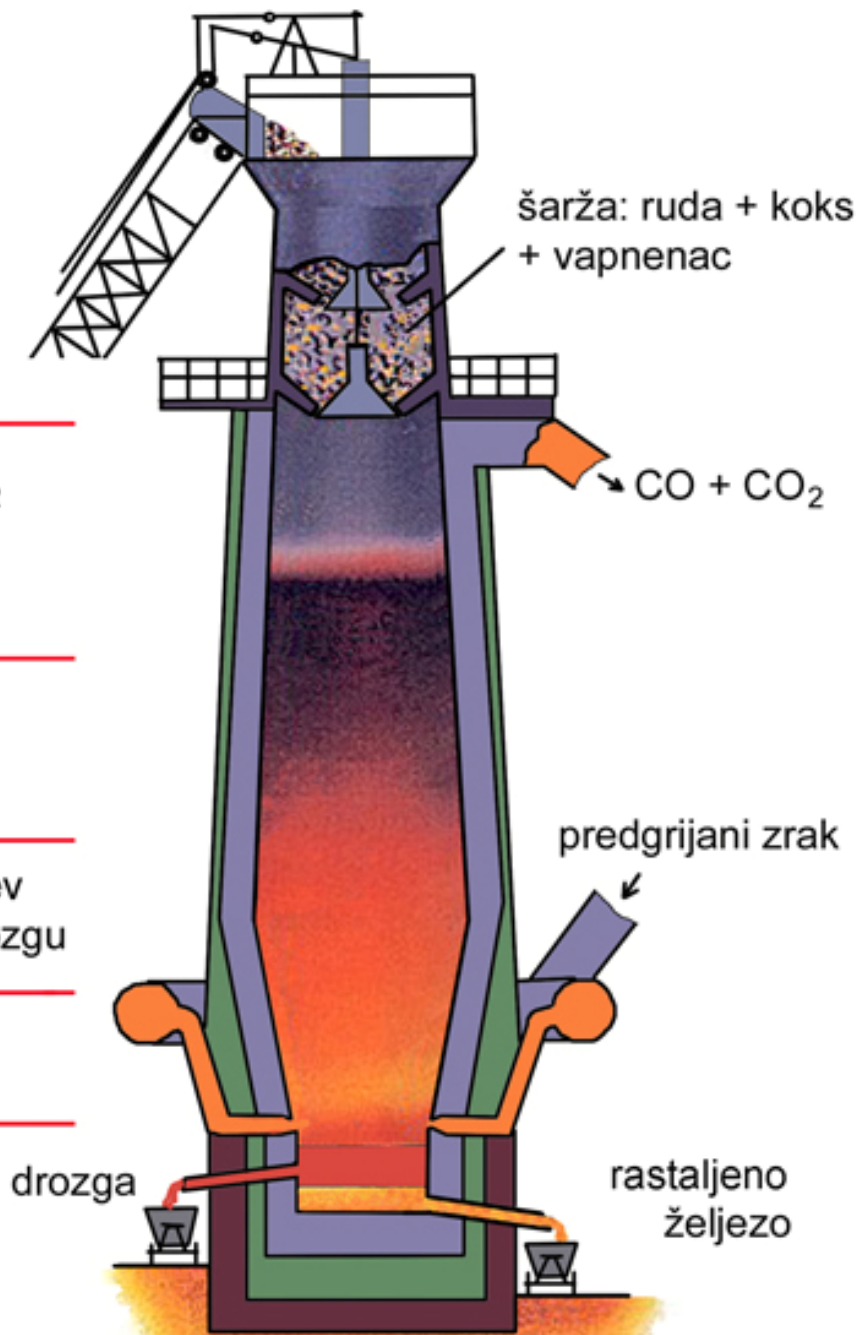
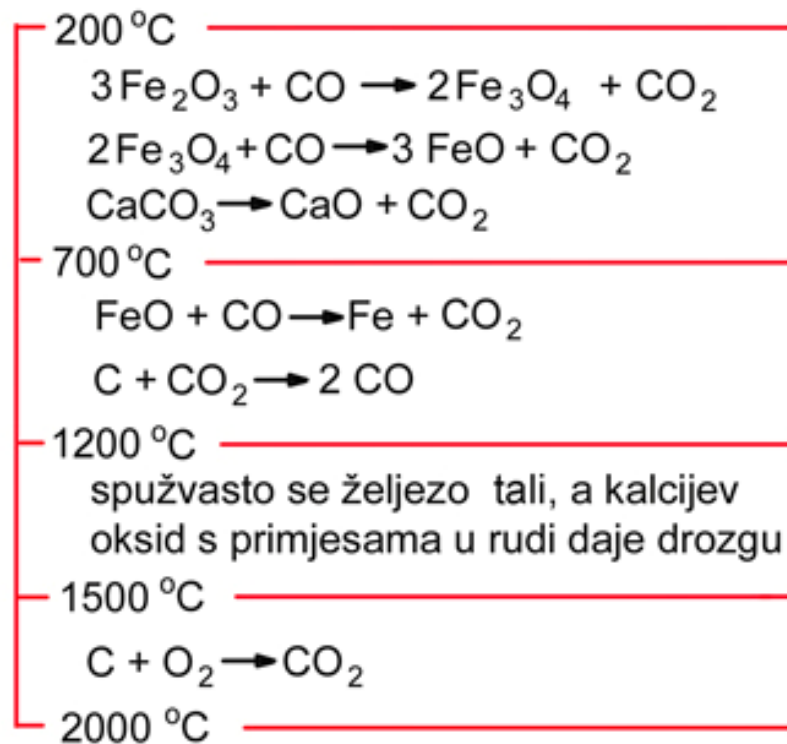
Željezo

- Znaš li ti da se željezo dobiva iz različitih ruda, hematita, Fe_2O_3 , siderita, FeCO_3 , magnetita, Fe_3O_4 , i još nekih?

- Znam. Željezo se iz tih ruda dobiva **redukcijom** s koksom (ugljikom) u visokoj peći.
- Pogledaj sljedeću shemu.

hematit, Fe_2O_3

Kako se kali čelik

- Uzmi običnu nelakiranu ukosnicu. Izrađena je od čelika. Uvjeri se u njezinu elastičnost. Takva svojstva ukosnice dobivena su određenim postupkom u proizvodnji.
- Uhvati ukosnicu za jedan kraj pincetom i unesi u šušteći plamen plinskog plamenika. Kad se ukosnica užari, polagano ju izdiži iz plamena tako da se što polaganije ohladi.

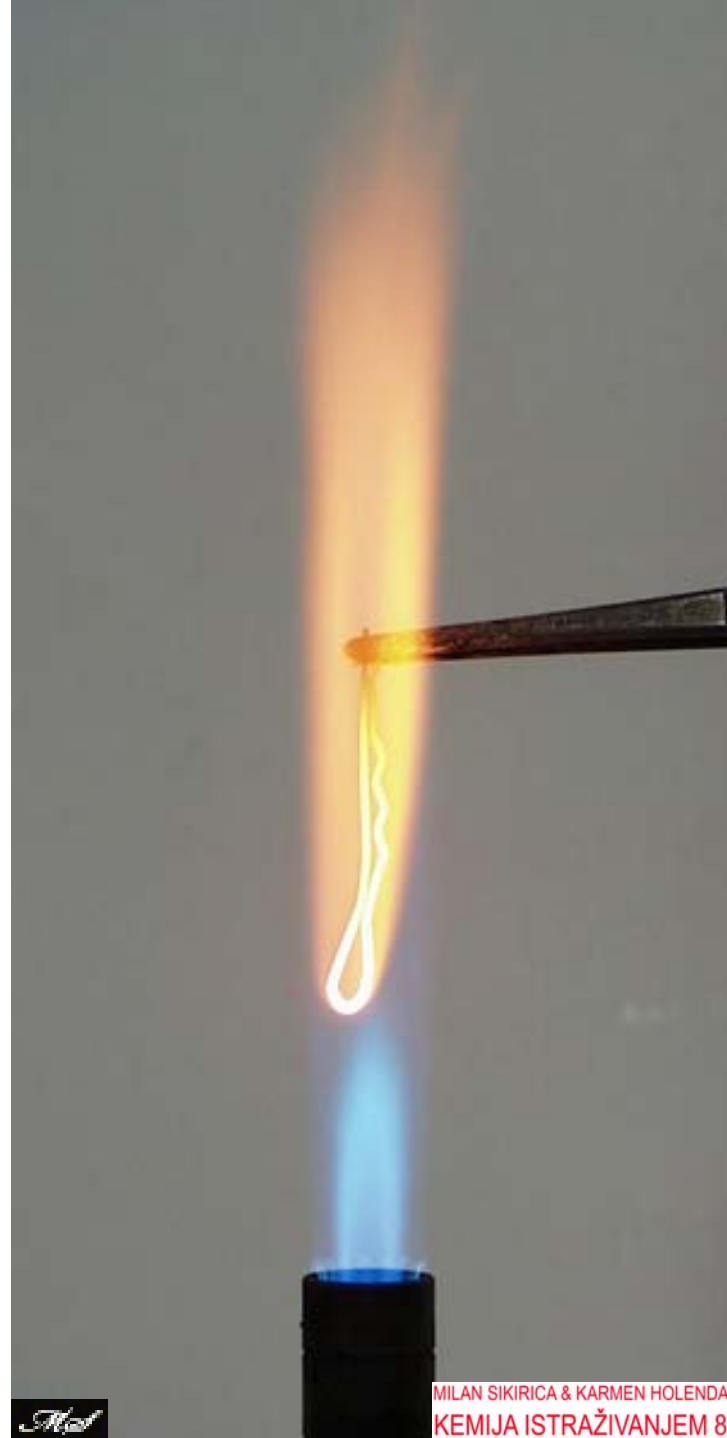
- Pokušaj saviti ukosnicu. Kakva su joj svojstva? Je li elastična?

- Nakon žarenja i polaganog hlađenja ukosnica je izgubila elastična svojstva.
- Postala je mekana i može se savijati prstima.
- Takvu termičku obradu primjenjuju pri proizvodnji tzv. paljene žice koju rabe u građevinarstvu.

- Istu ukosnicu, ponovno užari do crvenog usijanja u plamenu plinskog plamenika.
- Usijanu ukosnicu naglo, bez oklijevanja, baci u hladnu vodu. Taj se postupak naziva **kaljenje**.

- Pokušaj sada saviti ukosnicu. Što opažaš?
- Ovisi li svojstva čelika o načinu toplinske obrade?

- Užarena i naglo ohlađena (kaljena) ukosnica je krta i puca poput stakla. Iz rezultata pokusa možeš zaključiti da osim kemijskog sastava, važnu ulogu ima i način toplinske obrade čelika.
- Kaljenje se primjenjuje pri izradi alata kad se zahtjeva velika tvrdoća.

Što je hrđa

- Na vlažnu zraku na površini željeza stvara se željezov(II) hidroksid, $\text{Fe}(\text{OH})_2$, koji se postupno s kisikom iz zraka **oksidira** i prelazi u crvenosmeđu hrđu promjenjiva kemijskog sastava.
- Hrđa sadržava većinom trovalentne spojeve željeza, primjerice $\text{Fe}(\text{OH})_3$.

Ispitivanje uvjeta hrđanja željeza. Izgled uzorka nakon 7 dana

Mil

vodovodna
voda

destilirana
voda

suhi
zrak

Fe + Cu
+ voda

Fe + Zn
+ voda

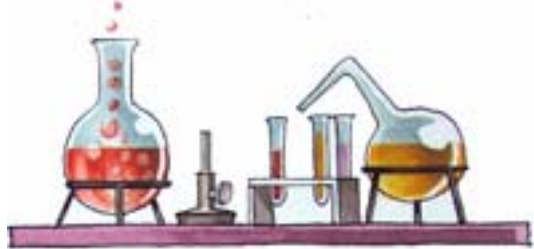

- **Koji uvjeti pogoduju hrđanju željeza?**

- Najjače hrđanje izraženo je na granici voda – zrak.
- U suhu zraku željezo ne hrđa.
- Ako se željezo nalazi u doticaju s nekim plementijim metalom, bakrom npr., hrđanje se pojačava.
- Željezo u doticaju s manje plementim metalom, kao što je cink, manje hrđa.

Po čemu se razlikuju spojevi dvovalentnog i trovalentnog željeza

- Ulij u čašu 10 mL razrijeđene sumporne kiseline i dodaj što više željezne vune tako da sva bude potopljena kiselinom.
- Pričekaj desetak minuta, odnosno dok ne uočiš da se vodik više ne razvija.
- Profiltriraj dobivenu otopinu u epruvetu. Filtrat sadržava ione Fe^{2+} .

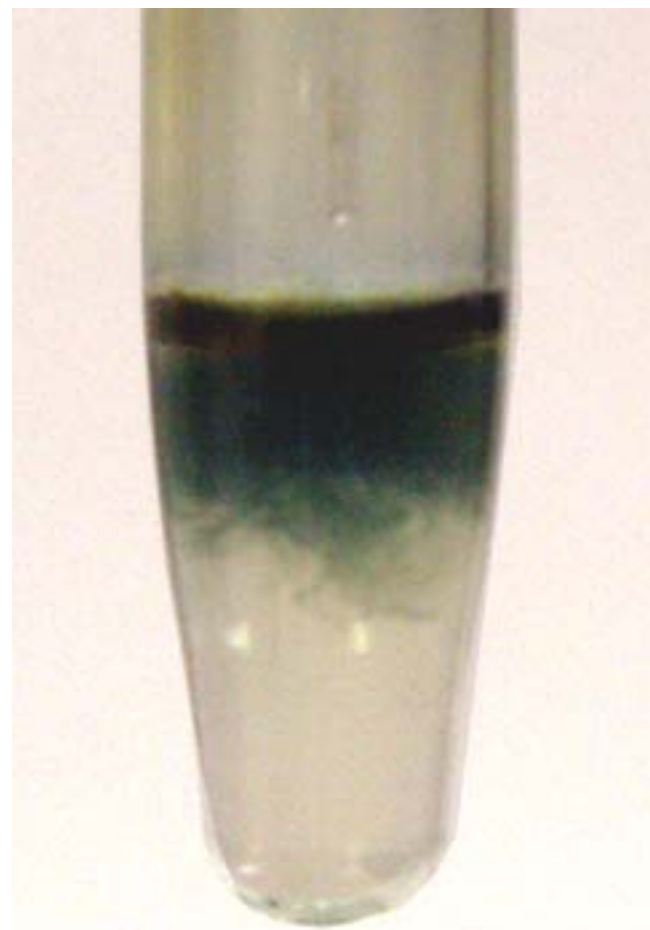

- Željezo se otapa u razrijeđenoj sumpornoj i klorovodičnoj kiselini.
- Vodik se izlučuje u obliku sitnih mjehurića, a željezo prelazi u otopinu u obliku iona Fe^{2+}

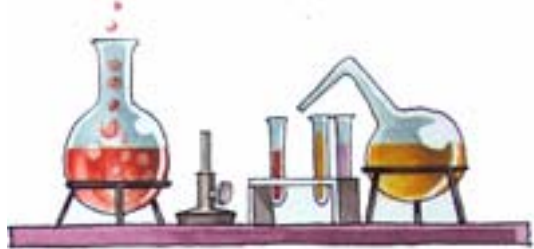

- Filtratu zelene boje, koji sadržava ione Fe^{2+} , kapaljkom dodaj kap po kap otopinu amonijaka sve do prestanka stvaranja taloga.
- Uoči promjene boje i pretpostavi zašto se mijenja boja taloga.

- Željezov(II) hidroksid, $\text{Fe}(\text{OH})_2$, bijele je boje, ali se najčešće dobiva prijavozeleni talog koji vrlo brzo potamni i nakon nekog vremena postane crvenosmeđ.
- To je zato što se $\text{Fe}(\text{OH})_2$ s kisikom iz zraka brzo **oksidira** u željezov(III) hidroksid, $\text{Fe}(\text{OH})_3$, koji je crvenosmeđe boje.

Po čemu se razlikuju spojevi dvovalentnog i trovalentnog željeza

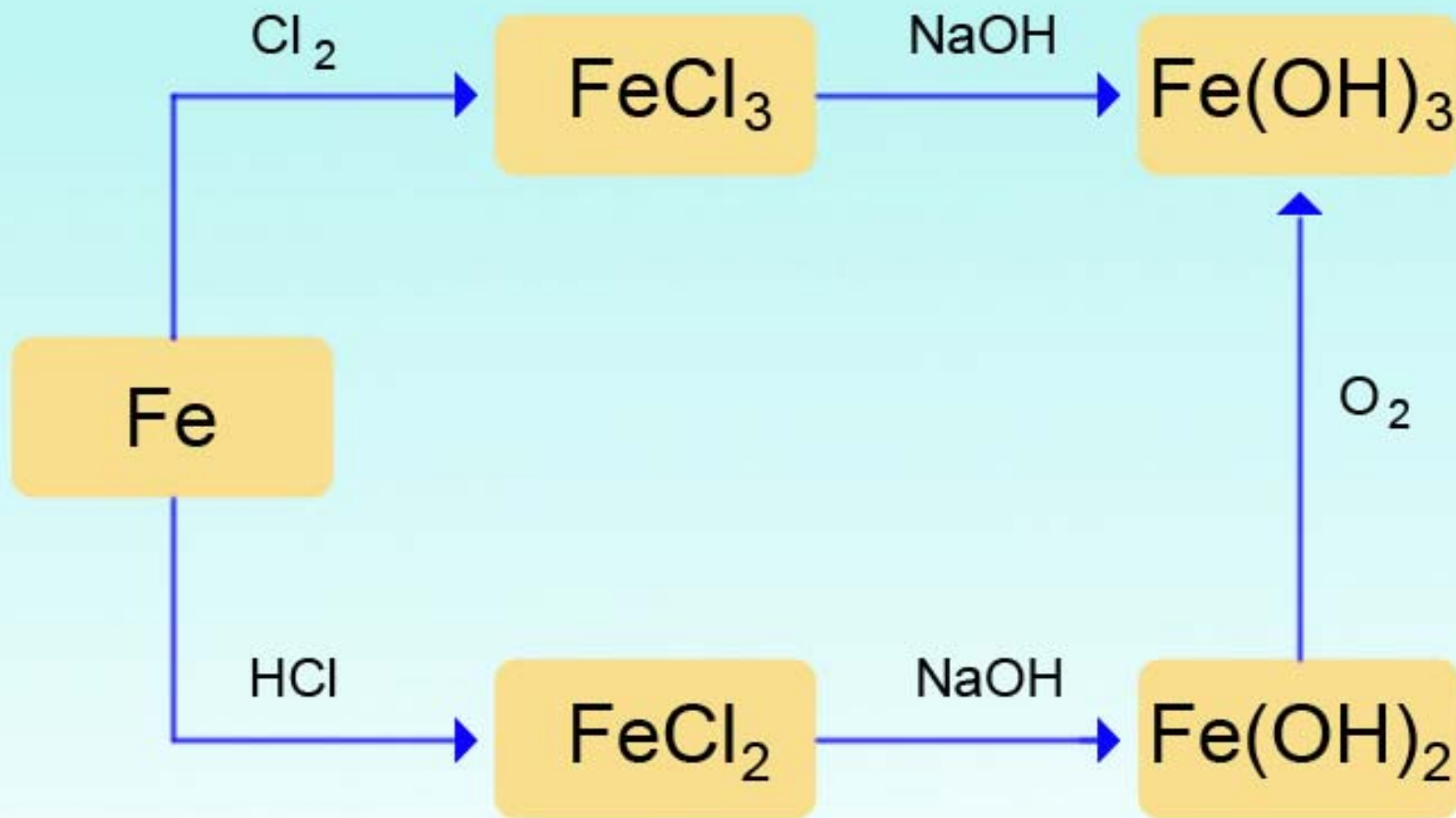
- Ulij u epruvetu malo razrijeđene otopine željezova(III) klorida.
- Kapaljkom dodaj kap po kap razrijeđenu otopinu amonijaka sve do prestanka stvaranja taloga.
- Uoči boju taloga. Napiši jednadžbu reakcije Fe^{3+} iona i OH^- iona.

- Željezo u spojevima može biti dvovalentno i trovalentno. Soli u kojima je željezo dvovalentno imaju zelenu boju.
- Soli u kojima je željezo trovalentno su crvenosmeđe, a s otopinom amonijaka i drugim lužinama daju crvenosmeđi željezov(III) hidroksid.
$$\text{Fe}^{3+} + 3 \text{OH}^{-} \rightarrow \text{Fe}(\text{OH})_3$$
- U vodi iznad ispranog taloga fenolftalein ne mijenja boju. Željezov(III) hidroksid u vodi je netopljiv i ne stvara lužine.

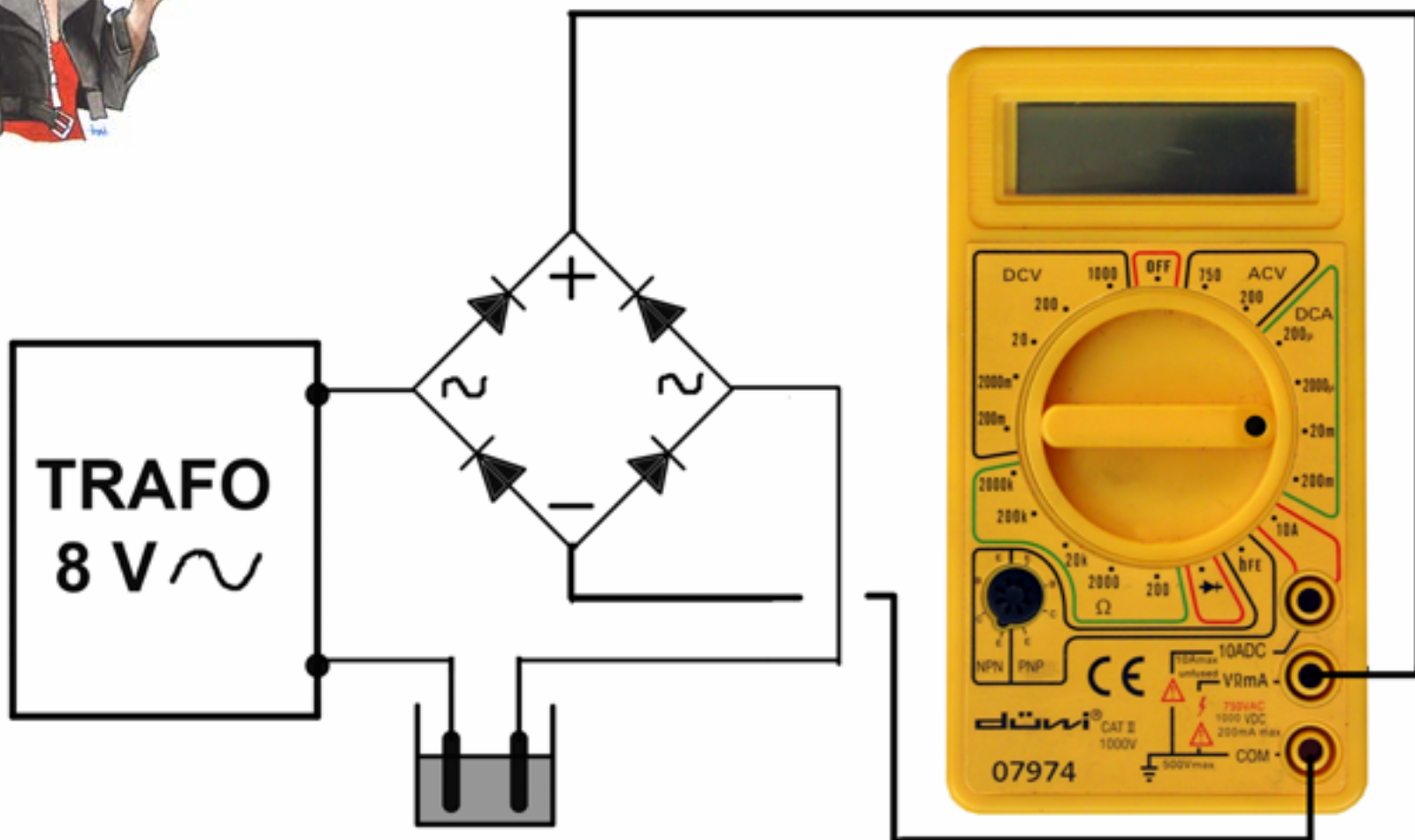
PONOVIMO

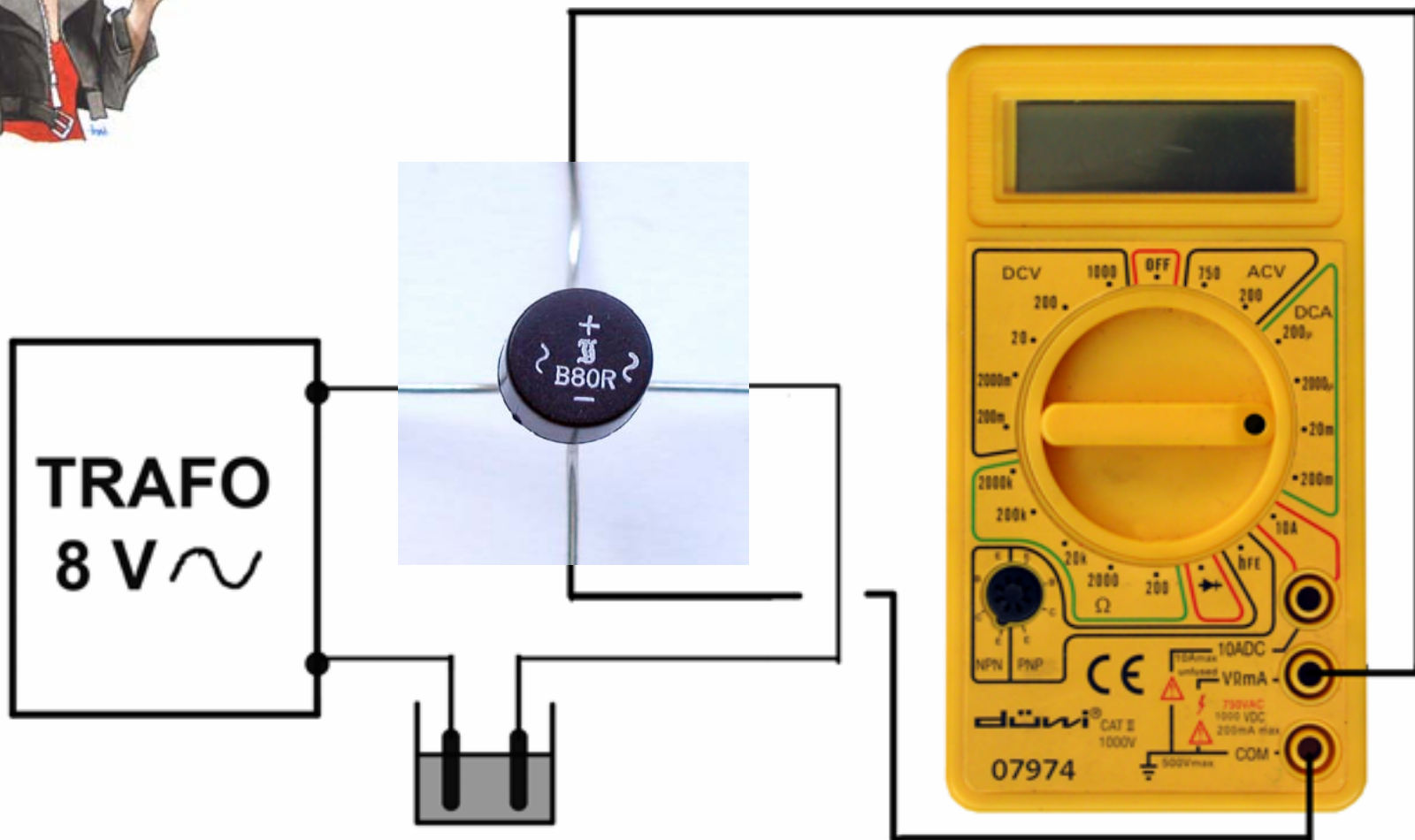

- Jeftini digitalni instrumenti nemaju mjerno područje za jakost izmjenične struje.
- Da bi se takav instrument mogao iskoristiti treba u jednu granu izmjenične struje serijski umetnuti ispravljač u *Grätzovom spoju*, (cijena elementa 1 A i 24 V = 2 kune) a instrument priključiti na + i – pol *Grätzova spoja*, kao na sljedećoj shemi:

kraj prezentacije

MILAN SIKIRICA & KARMEN HOLEND KEMIJA ISTRAŽIVANJEM 8

Ilustrirao: Saša Košutić

Fotografije obilježene znakom *MS* snimio je Milan Sikirica

Neki dijelovi teksta preuzeti su iz udžbenika u izdanju Školske knjige, Zagreb